

SZABÓ MÁTÉ-PÁNCZÉL SZILAMÉR PÉTER
HATÁRGONDOLATOK
SZEMELVÉNYEK A RÓMAI HATÁRVÉDELMI
RENDSZERRŐL KELET-ERDÉLYBEN

TAz antik gyökereket rejtő szellemi örökségünk rétegtanából – a ráarakódott századok hordaléka alól – gyakran rendkívül nehéz kibontani a későbbi korok antikvitásrepciója által nem fertőzött ókori rétegeket. A régészeti örökség esetében talán egyszerűbb a dolgunk. Nyilván itt is a későbbi korok beavatkozásaitól, pusztításaitól bolygatottan találunk rá a római hagyaték tárgyi emlékeire, de ezek kutatása és bemutatása révén az évezredek távlatából megjelenő romok tanúskodhatnak a Római Birodalom időnként nyomasztó, ugyanakkor lenyűgöző egységességében megnyilvánuló sokszínűségéről.

IA fentiekkel egybevágó gondolatokat fogalmazott meg Orbán Balázs mintegy másfél évszázada – hangsúlyozva, hogy a Székelyföldön „minden ilyen rom, minden ilyen út megtestesült történelmi igazságot ír körül; minden ilyen porladozó castrum ezen nemzethatalom köepopaeájaként áll ott; beszélve Róma egykori nagyságáról, győzhetetlen legióinak nagyszerű hódítmányairól”. De ha egy rövid közvélemény-kutatás során azt vizsgálánk, kinek mi jut eszébe a székelyek hazájáról, valószínűleg a fenyezőerdők, a kürtöskalács, az írásos terítők, a székely kapuk, a korondi kerámia és a szilvapálinka vezetné a toplistát, s kevesen említenék az itt húzódó római határvédelmi rendszert (limes).

ITraianus császár két véres háborúját követően indulhatott meg a 2. század elején az új római tartomány, Dacia közigazgatásának és védelmének megszervezése. A Kárpátok hegykoszorújával övezett vidék természetes védelmet nyújtott a hódítóknak, ugyanakkor a Római Birodalom megszokott, lineáris határvédelméhez képest új helyzetet is teremtett, hiszen tagoltsága a területet jól ismerő ellenség számára számos lehetőséggel kecsegtetett. A Kárpátok hegykoszorújával övezett vidék természetes védelmet nyújtott a hódítóknak, ugyanakkor a Római Birodalom megszokott, lineáris határvédelméhez képest új helyzetet is teremtett, hiszen tagoltsága a területet jól ismerő ellenség számára számos lehetőséggel kecsegtetett.

és egymástól nagyjából egyenlő távolságra épült ki. Háttérüket a tartomány nyugati részén található, a 2. század végére kettőre bővülő légiótábor (Apulum – Gyulafehérvár / Alba Iulia és Potaisa – Torda / Turda) biztosította, előterüket pedig a határ őrzését és a forgalom ellenőrzését biztosító kisebb őrhelyek és védművek alkották.

¶ A Keleti-Kárpátok előterében húzódó római határvédelmi rendszer átfogó kutatása csaknem egy évtizede folyik a Maros Megyei Múzeum által irányított projektek keretében.¹ A roncsolásmentes lelőhelyfelderítésen túl több ponton sikerült már ásatásokkal is hitelesíteni megfigyeléseinket. Az utóbbi években egyre nagyobb hangsúly helyeződött a lelőhelyek környezetének összetett, tájrégészeti szemléletű elemzésére, amelynek köszönhetően a római *limes* újabb elemeit sikerült azonosítani.

[1] Lásd. jelen kiadvány 140–155.

¶ Kutatásunk a Dacia keleti határára, annak is elsősorban a mai Maros megye területére eső részére fókuszált. A marosvécsi (Brâncovenești), a mikházi (Călugăreni) és a sóváradi (Sărățeni) segédcsapattáborokban is folytak feltárások, de jelentős szerepet kapott a táborok előterében húzódó védvonal elemeinek azonosítása is. Habár több őrtorony helyét sikerült már meghatározni, és a felmérésükön túl némelyikben már ásatásra is sor került, a római határról alkotott képünk mégis hiányos, mint amilyen az ide érkező római hadmérnökök szemé elé táruló táj védelme lehetett. A különbség csupán annyi, hogy az ő elképzeléseik szerint megvalósuló terveket nekünk a „szénakazalban keresgélve” kell visszafejtenünk egy több mint ötven kilométer hosszú határszakaszon, hogy modelleket gyártva könnyebben azonosítsuk az egykori helyszíneket.

az utóbbi években számos esetben találtunk átfedést a római lelőhelyek és más korszakok (őskor, középkor, első világháború) erődítéseinak helyválasztásánál, de közeli fekvésük mellett az elhelyezésükben meghúzódó stratégiai elgondolások eltéréseit is felfedezhettük

¶ Mivel a római katonai stratégiák *forma mentis*ét rekonstruálni nem áll módunkban, kénytelenek vagyunk a tájban egymásra rétegződő nyomokat elemezni. Az utóbbi években számos esetben találtunk átfedést a római lelőhelyek és más korszakok (őskor, középkor, első világháború) erődítéseinak helyválasztásánál, de közeli fekvésük mellett az elhelyezésükben meghúzódó stratégiai elgondolások eltéréseit is felfedezhettük. Míg például egy római ellenőrzőpont helykiválasztásában nem feltétlenül hangsúlyos a védelmi szerep, addig

A Nyárád völgyében fekvő mikházi segédcsapattábor és a Keleti-Kárpátok hegyvonulata
(Szabó Máté)

A Mikháza szomszédságban található Vityal középkori vára
(Szabó Máté, 2015. 01. 17., PLT 49154)

A felsőrépai Kisvárról készült téli légi felvétel
(Szabó Máté, 2013. 02. 23., PLT 45 635)

Drón légi felvétel a Kisvár ásatási szelvényeiről
(Pánczél Szilamér Péter)

Traianus császár két véres háborúját követően
indulhatott meg a 2. század elején az új római tartomány,
Dacia közigazgatásának és védelmének megszervezése.

az erődítések, a várak és a világháborús állások építői erre összpontosítva keresték az eszmei helyszíneket.

¶ Az egykori tájhasználatra utalhat a hegyi legeltetés kiterjedt volta is, amelyet a régi térképeken azonosítható, sokszor az erdőségeket is átszelő állathajtó és „tolvajos” utak is megerősíthetnek. Több római őrtorony és kiserőd – ahogy az elmúlt századokban használt őrház vagy vámhely – is ezek mentén található. Ezekre a feltételezésekre építve került légi régészeti kutatás során lencsevégre egy lelőhely a szomszédos Beszterce-Naszód megyében is. A Friss (Lunca) feletti Kerek-bércen található maradványok szoros párhuzamot mutatnak a közeli, Maros megyében található felsőrépai (Vătava), Kisvár nevet viselő őrtorony fekvésével.

¶ A 2011-ben terepbejárás közben azonosított felsőrépai torony a Kelemen-havasok nyugati lejtőjén, 906 méter magasságban fekszik. A Maros és Beszterce-Naszód megye határát jelző és napjainkig használt gerincen haladó állathajtó út a Tamás mezeje (Poiana Tomi) érintésével átvezet a Kelemen-havasokon túl fekvő Moldvába. A lelőhely légi régészeti vizsgálata és az ELTE geofizikusai által végzett geomágneses mérések eredménye jelentős többletinformációval egészítette ki a terepi megfigyelések révén nyert ismereteket. A négyszögletes alaprajzú védművek keleti oldalát egy hegyi patak erodálta az eltelt évszázadokban, de feltételezhető, hogy ezen az oldalon volt a bejárat, míg a nyugati oldalon lévő árkon túl egy kis hegyi forrás fakad. A feltárások során megvizsgálták a három oldalon megmaradt védműveket, és a V alakú árkon belül egy vízszintes padkát követően megfigyelhető volt a palánkkerítés lenyomata, ami kívülről támasztotta a tornyot védő földtöltést. Ezek a védőművek egy nagyjából kétszáz négyzetméteres belső teret határoltak le, amelynek északi oldalán tapasztott vályogfalú katonai barakk vagy gazdasági funkció betöltő épület leégett nyomainak kerültek elő. Az udvar délkeleti

a lelőhely légi régészeti vizsgálata és az ELTE geofizikusai által végzett geomágneses mérések eredménye jelentős többletinformációval egészítette ki a terepi megfigyelések révén nyert ismereteket

Utakkal szabdalt kiserőd Friss határában
(Szabó Máté, 2014. 09. 08., PLT 48 435)

A kerek-bérci kiserődről készült téli légi felvétel
(Szabó Máté, 2015. 01. 17., PLT 48 936)

sarkában, kisméretű kemence körül sűrűsödő épületnyomok és a kerámialeletek koncentrációja azt engedi feltételezni, hogy itt volt a konyha. Az udvar délnyugati sarkában sikerült a torony leégett maradványait azonosítani. A külső palánkhoz ragasztott kőalapozással rendelkező torony első szintjét is valószínűleg kőből építették, kötőanyaga és a tapasztása is agyaggal volt megoldva. A felső szintek valószínűleg fából készülhettek, és a tetőcserepek hiánya alapján feltételezhetjük, hogy ugyancsak faszindellyel vagy deszkával volt borítva.

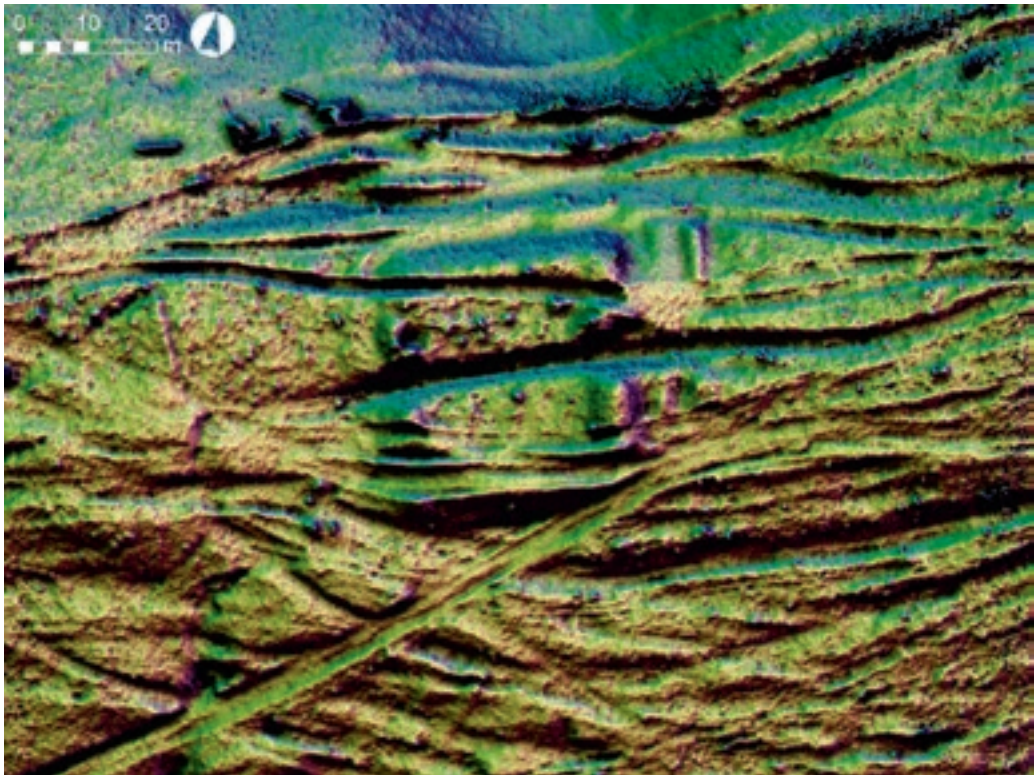
¶ A feltárások és terepbejárások során előkerült viszonylag nagy mennyiségű leletanyag az őrtorony területének és közvetlen környezetének intenzív használatát igazolja. A datálható leletek jelentősebb része a markomann háborúk utáni időszakra keltezhető.

¶ A toronyhoz legközelebb állomásozó egység a marosvécsi táborban berendezkedő *ala numeri Illyricorum* lovas csapat volt, és valószínűleg ez az egység adta az őrséget ellátó katonákat is. A toronyból jó időben el lehetett látni a tőle mintegy 15 kilométerre fekvő táborig, de az őrhely és a tábor közötti kapcsolattartást a táborral átellenben levő felsőidecsi (Ideci de Sus) átjátszótorony is segíthette.

¶ A felsőrépai őrhelytől északnyugati irányban, tőle 4,5 kilométerre fekszik a Friss fölött azonosított Kerek-bérci lelőhely. Felderítését műholdfelvételek segítették, és a Tamás mezeje hegyi legeltetésben és állathajtásban meghatározó szerepét, valamint a közeli felsőrépai Kisvár fekvését ismerve a hegyláb hátain lefutó útvonalakat, illetve a hasonló magasságban található csomópontokat keresve lett célként meghatározva a helye. Habár a műholdfelvételeken nem látszottak a maradványok, a légi régészeti kutatások a jelölt helytől alig kétszáz méterre fedték fel a római kori erődítmény nyomait. A felfedezéskor még a felsőrépaihoz hasonló őrtoronyban vagy ellenőrzőpontban gondolkodtunk, amelyet a terepi ellenőrzés

habár a műholdfelvételeken nem látszottak a maradványok, a légi régészeti kutatások a jelölt helytől alig kétszáz méterre fedték fel a római kori erődítmény nyomait

A 2011-ben terepbejárás közben azonosított felsőrépai torony a Kelemen-havasok nyugati lejtőjén, 906 méter magasságban fekszik.

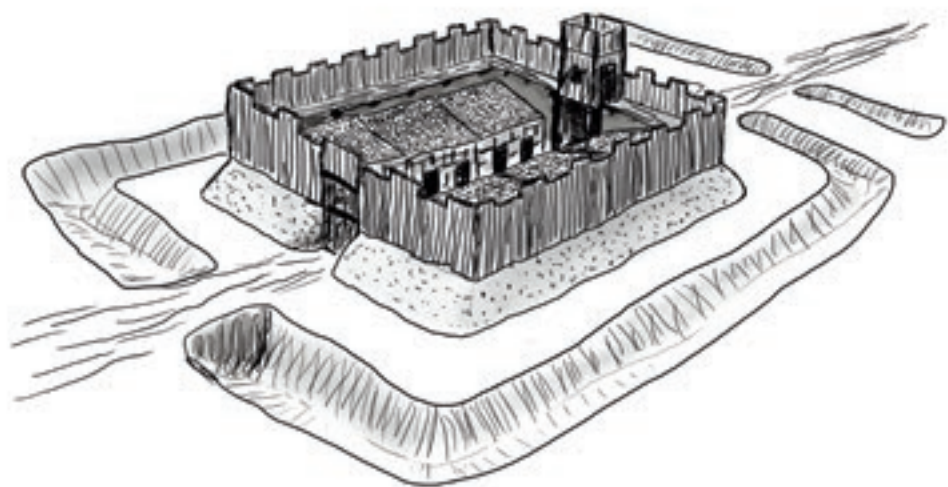

A Kerek-bércen azonosított, utakkal és állatok csapásaival szabdalts kiserőd vizualizált mikrodomborzati képe
(Szabó Máté)

a lapos és viszonylag széles hátat egy mélyülő völgy szeli át. Míg az északon a római kori kiserődöt találjuk, a déli hát nyugati végében egy késő vaskori erődítmény állt

részben megcáfolt, és a térségben egy eddig ismeretlen lelőhelytípussal, egy kiserőddel gazdagodhatott a kutatás. A lelőhely a Tamás mezejéről lefutó dombháton, 830 méter magasságban, egy kis nyeregben fekszik. Tőle délre Sajófelsősebes (Sebiş), nyugatra pedig Friss (Lunca) települések találhatók a völgyben. Már a műholdfelvételeken is látható volt, hogy a környéken intenzív legeltetés folyik, illetve, hogy erre vezet és itt fut össze több állathajtó és erdőgazdasági út is. Sajnos ez is közrejátszott abban, hogy a kiserőd domborzati nyoma-it számos csapás szabdalta darabokra, amelyek ugyanakkor feltételezett szerepét is jól mutatják. A lelőhely északi oldala meredekebben szakad alá a völgy irányába, déli felén viszont lankás lejtőt találunk, amelyen – száz méterre a kiserődtől – egy forrás is fakad. A lapos és viszonylag széles hátat egy mélyülő völgy szeli át. Míg az északon a római kori kiserődöt találjuk, a déli hát nyugati végében egy késő vaskori erődítmény állt.

- † A lelőhelyet egy DJI Phantom 4 típusú quadrokopter segítségével, fénykép alapú 3D-modellezéssel mértük fel. A kis magasságból készült 228 függőleges tengelyű felvétel mintegy 2,5 hektár területet lefedve, tíz centiméter felbontású, mikrodomborzati elemzésekre lehetőséget adó felszínmodellt eredményezett. Ezt – mivel a területet legelőként használják – csupán a fűcsomók magasságbeli eltérése különbözteti meg egy valódi domborzatmodelltől, amelyet jelen vizsgálódás szempontjából elhanyagolható eltérésnek tartunk.
- † A kiserőd a Tamás mezeje felé futó utakhoz igazodóan nagyjából kelet–nyugati tájolású. Az alaprajzában a felsőrépai őrtoronyhoz igen hasonló maradványok méretükben jelentősen különböznek a hasonló lelőhelyektől: az erősen roncsolt töltés legmagasabb pontján mérhető kb. 30×30 méteres kiterjedés nagyjából négyszeres alapterületet ad (900 m²), amely egyértelműen eltér a korábban felmért őrtornyoktól. A sánc megfigyelhető magassága egy-két méter közötti, legjobb állapotban az északkeleti részen maradt meg. A déli oldalt az áthaladó utak olyan mértékben károsították, hogy a határoló töltés vonala csupán feltételezhető. Az eddig felmért lelőhelyekhez képest elsőként azonosíthattunk a *Barbaricum*, jelen

A kiserőd egy elképzelhető rekonstrukciója
(Szabó Máté)

esetben a Kelemen-havasok felé eső oldalon ilyen méretű védőművet. A kiserődöt a keleti oldalon további két töltés és két vagy három árok védte, a többi részen ezzel szemben csupán egy, illetve az északkeleti sarok mikrodomborzati viszonyainak elemzése alapján esetleg kettő határolta. Ezen lelőhelytípus több példánya ismert a tartomány északi és északnyugati határszakaszáról, a méreteit és formáját illetően a Szilágyságban fekvő II. berédi (Brebi) kiserődhöz hasonlít a legjobban.

a birodalom más részeiről ismert párhuzamok alapján jellemzően egy vagy kettő kapuval épültek az ilyen védőművek

¶ A lelőhelyet szabdaló állatcsapások és utak miatt a kiserőd bejáratát bizonytalanul lehet csak azonosítani. A birodalom más részeiről ismert párhuzamok alapján jellemzően egy vagy kettő kapuval épültek az ilyen védőművek. A kerek-bérci kiserőd elhelyezkedése és maradványai is ezt erősítik, hiszen az északi és déli oldalon semmi nem utal a töltés megszakadására. Nehezen tisztázható, hogy csak az ellenség felé néző keleti vagy a hátszág felé eső nyugati oldalon is volt-e bejárat. Mivel a lelőhely egy gerincen fekszik, és ráadásul pont az erősítés középvonalában fut egy bemélyült út nyoma, arra utal, hogy két bejáratral épülhetett a kiserőd.

a jövőben arra is mód nyílhat, hogy több ponton immár kis beavatkozással metszeti képet kaphassunk a kiserőd szerkezetéről

¶ A lelőhely roncsolt felszíne lehetőséget teremtett néhány keltezhető értékű kerámialelet begyűjtésére is, illetve a jövőben arra is mód nyílhat, hogy több ponton immár kis beavatkozással metszeti képet kaphassunk a kiserőd szerkezetéről. Mivel sem geofizikai felmérés, sem ásatás nem volt a területen, a sáncon belüli épületekről, illetve a védőművek környezetében esetlegesen előforduló megtelepedésről jelenleg nincs információnk. Párhuzamok alapján valószínűsíthető, hogy az itt állomásozó nagyobb helyőrség számára – a kiserőd közepét átszelő út mellett – barakképület(ek), egyéb gazdasági épület(ek), valamint a palánkfalhoz csatolt kaputorony állhatott a töltéssel határolt területen.

¶ A lelőhely a marosvécsi és az óvárhelyi (Orheiu Bistriței) segédcsapattáborok között nagyjából félúton fekszik, így elképzelhető, hogy ez is szerepet játszott abban, hogy a rómaiak őrtony helyett egy kiserődöt építettek e hegyháttra.

¶ A Felsőrépa és Friss határában azonosított lelőhelyek mellett más védőművek előkerülése is várható még minden bizonnyal a térségben, felfedezésük háttéré és fekvési sajátosságai ugyan-

a felsőrépai
őrtoronyról
rendelkezésre álló
ismeretanyag
a markomann
háborúkat követő
időszakban
folyamatos
megtelepedést
mutat, amihez
minden bizonnyal
hasonlót
feltételezhetünk
az ennél jelentősebb
frissi kiserőd
esetében is

akkor számos fogódzót adnak a kutatás számára. A Kelemen-havasok keleti határán található Tamás mezejének hegyláb-felszíne hasonló környezeti feltételeket nyújt a térségben élők számára, a csúcson összpontosulva keresztülhaladó, a hegyi legelőkre, illetve Moldva irányába futó történeti korú út mellett pedig már jelenleg is két fontos római kori határerődítményt ismerünk. A felsőrépai őrtoronyról rendelkezésre álló ismeretanyag a markomann háborúkat követő időszakban folyamatos megtelepedést mutat, amihez minden bizonnyal hasonlót feltételezhetünk az ennél jelentősebb frissi kiserőd esetében is. Habár utóbbiban még nem volt lehetőség a kiterjedtebb terepi munkákra, a rétegtani és szerkezeti kérdések ásatással való igazolására, a lelőhelyet szétszabdalo csapások is megerősítik a térség életében játszott egykori szerepét.

¶ A Maros megyei *limes*szakasz hasonló előretolt állásai eddig is arra utaltak, hogy elsősorban a hegyeken áthaladó kisebb jelentőségű utakat, csapásokat ellenőrizték, a bemutatott két lelőhelyet mégis mintaértékűnek gondoljuk a kérdésben, hiszen esetükben kézzelfogható a hegyek felé és felől zajló forgalom ellenőrzése.

Irodalom

- Futó M.–Pánczél Sz. P.–Szabó M.: Első világháborús harcok Dacia keleti határán. In: Kósa P. (szerk.) *Várak, Kastélyok, Templomok. Évkönyv*. Pécs 2014, 124–127.
- Höpkén C.–Pánczél Sz. P.–Szabó M.–Szabó A.–Fiedler M.–Döhner G.–Kosza A.: Wachtürme am Dakischen Ostlimes zwischen Brâncovenesti und Călugăreni, Kreis Mureș, Rumänien. In: *Archäologisches Korrespondenzblatt* 46/2 (2016), 241–254.
- Pánczél Sz. P.–Höpkén, C.–Fiedler M.–Döhner M.–Szabó M.–Lenkey L.–Man N.: *Forschungen am dakischen Ostlimes zwischen Brâncovenesti und Sărăteni*. *Der Limes* 8/2 (2014), 23–27.
- Pánczél Sz. P.–Szabó M.: Dacia keleti limese–a tájban élő történelem. In: Kósa P. (szerk.) *Várak, Kastélyok, Templomok. Évkönyv*. Pécs 2015, 94–97.
- Szabó, M.–Pánczél, Sz. P.–Cioată, M. D.: Római kori lelőhelyek kutatása a Kelemen-havasok lábánál. In: Kósa, P. (szerk.) *Várak, Kastélyok, Templomok. Évkönyv*. Pécs 2017, 116–119.

Gorsium Régészeti Park